Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

Стежками Отця Івана Волянського в Америці

DR. JOSEPH KRAWCHENIUK

FATHER IVAN WOLANSKY, THE FIRST UKRAINIAN CATHOLIC PRIEST IN THE U.S.A.

Йорктон, Саск. 1981. Yorkton, Sask.
Canada

Д-р ОСИП КРАВЧЕНЮК

Стежками Отця Івана Волянського в Америці

DR. JOSEPH KRAWCHENIUK

**FATHER IVAN WOLANSKY,
THE FIRST UKRAINIAN CATHOLIC PRIEST
IN THE U.S.A.**

Проект зі збереження спадщини української еміграції

Йорктон, Саск. 1981. Yorkton, Sask.
Canada

Передрук з Логосу

Reprint from Logos

Redeemer's Voice Press, Yorkton, Sask., Canada

Про о. І. Волянського та його душпастирську діяльність, особливо в ЗСА, написано в нас дотепер небагато. Більшість інформації порозкидана по книжках, календарях і журнальних та газетних статтях [1]), під час коли окремих праць про нього маємо дуже мало [2]). Ціллю цієї статті є підсумувати все те, що дотепер знаємо про о. Волянського й, по змозі, внести певні нові причинки до з'ясування його місіонарської праці серед наших перших імігрантів. Це, звичайно, нелегке завдання. Бракує нам, в першу чергу, видавана ним газета «Америка», не маємо точних записок з часу його двох побутів у цій країні, а в збірниках, видаваних при нагоді ювілеїв заснованих о. Волянським церков, знаходимо дуже неточні й деколи суперечні собі дані. Найбільш достовірними джерелами являються судові документи, видані при нагоді інкорпорації церков, братств, купна нерухомостей під будову церков, грошевих трансакцій тощо. Та і тут можливості наших досліджень були обмежені, бо не мали ми змоги провірити на місці збірки документів у всіх тих судах, що в їх округах працював наш священик-піонер. Це завдання треба буде ще виконати. Нашу скромну працю почнемо коротким оглядом.

ЖИТТЯ о. І. ВОЛЯНСЬКОГО

Народився 2 липня 1857 р. в Яблонові біля Количинець в родині о. Якова й Теклі з Мацелинських. Початкову освіту здобув у рідному селі, а гімназійне навчання закінчив у Тернополі 1875 р. На студії теології поступив у духовну семинарію у Відні, студіюючи, одночасно, на тамошньому університеті математику й вивчаючи східні мови, єврейську, старо-халдейську, сирійську та арабську. Коли до цього додати також його добре знання латинської, грецької, англійської, французької, німецької, портуґальської та слов'янських мов, дістаємо образ високо-образованої людини. Побувши два роки у Відні, він вернувся в Галичину й у Львові закінчив свої теологічні студії. Одружився з Павлиною (1861-1897), дочкою о. Юліяна Ганкевича, пароха Красного біля Теребовлі, а після висвячення завідував

парохіями в Городку, Крилосі, Настасові, Нагір'янах і в Луці. По смерті батька обняв пост адміністратора парохії в рідному Яблонові, звідки, на покликання митрополита Сембратовича, виїхав 1884 р. на місійну працю до Америки. В червні 1889 р. вернувся до Галичини й одержав крилошанські відзначення та велику парохію в селі Острівець біля Теребовлі. 1890 р. поїхав з дружиною вдруге до Америки, щоб по кількох місяцях знову вернутися в рідні сторони. В час т. зв. «бразилійської гарячки» був висланий 1896 р. Краєвим Відділом до Бразилії для прослідження умовин життя для майбутніх емігрантів, а кілька літ пізніше взяв участь у паломництвах до Єрусалиму й Риму. Став теребовельським деканом і розвинув живу культурну й економічну діяльність в Острівці, та в приналежних до нього дочерних парохіях Зубів, Застіноче й Слобідка Струсівська. Заснував Філії товариства «Просвіта» в Острівці, Зубові й Слобідці Струсівській (1908), філію «Руського Товариства Педаґоґічного» й «Руську Бібліотеку» в Острівці та очолював їх. Створив кооперативи в Зубові й Застіночу, дав почин до створення позичкової каси «Поміч» у Теребовлі й сповняв функції голови її Надзірної Ради. Брав активну участь у праці теребовельської філії товариства «Сільський Господар», був членом Повітової Ради, а його палкі виступи на передвиборчих вічах причинилися до того, що д-ра Олександра Колессу обрано двічі послом до австрійського парляменту (1907 і 1911). 1913 р., за згодою митрополита Шептицького, о. Волянський замінявся парохією з. о. Плятоном Карпінським, парохом Дичкова біля Тернополя. 1918 р. працював місіонарем на Холмщині й Поліссі. 10 вересня 1919 р. був інтернований поляками й вивезений до Стшалкова, а звідти до таборів у Домб'ю і Модліні. Звільнений навесні 1920 р., вернувся до Дичкова, де помер осамітнений 1. серпня 1926 р.[3]).

ВИЇЗД ДО АМЕРИКИ

Початки душпастирювання о. Волянського збігаються з часом, коли до Америки почали виїздити перші наші емігранти, спершу лемки зпід мадярської займанщини, відтак з Західньої Галичини, а дещо пізніше також східні галичани. Залишали вони свої рідні сторони й своє мізерне майно, щоб уникнути страшного визиску мадярських, словацьких і польських землевласників та шукати кращої долі за океаном, У ЗСА, країні, яку різні агенти представляли їм як справжній рай на землі. Та коли вони прибули на нові місця поселення, особливо в басейн твердого вугілля в Пенсильвенії, вони натрапили на дуже сувору дійсність. В більшості неписьменні й, очевидно, без знання англійської мови, вони стали предметом визиску, насмішок і навіть побоїв місцевих американців, які вважали їх страйколомами й

перешкодою в напрямі осягнення кращих заробітних платень. Не краще прийняли їх іміґранти других слов'янських народів, зокрема поляки, що прибули сюди дещо раніше. Вони могли помогти нашим піонерам, хоч би під мовним оглядом. Та до цього ніколи не дійшло й вони, не менше від місцевих людей, насмівалися і знущалися над ними. Крім цих зовнішніх труднощів, нашим іміґрантам бракувало однозгідности також між собою; одні вважали себе «мадярами», другі «поляками» чи «словаками», хоч у загальному не чужим був їм термін «русин» чи пак «руснак.» Одиноке, що дійсно лучило їх усіх, було те, що вони знали, що вони греко-католики й усі однаково любили свою церкву. Вона завжди була для них прибіжищем у біді, в ній вони бачили свій порятунок, особливо тоді, коли опинилися у зовсім чужому світі. Тому й при помочі Карла Райса, німця з Росії, вирішили вислати до митрополита Сембратовича лист (хоч і не належали до його дієцезії) такого замісту: «Ми тут, Владико, зайшли самі, хоч незрячі. Але не зовсім ми ті самі, що «в краю», бо до того щось нам бракує. Бракує нам Бога, котрого ми розуміли б, котрого лиш по свому могли б чтити. Ти, Владико, отець нам і тут, бо отець руської церкви, хоч ми з Заходу Руси і не з Твоєї дієцезії. То ж просимо: дай нам з краю духовних, дай благословення на будову церков, хай на чужині маємо все, чим свята наша Русь»[4]). 24 жовтня 1884 р. митрополит передав о. Волянським відповідь до іміґрантів, в якій згадує про свій побут на Лемківщині та повідомляє їх про те, що знайшов для них «душпастиря нашого руського з тої Архидієцезії Львівської. Він поїде до Вас тими днями, як тільки дістане на дорогу гроші—бо він жонатий, однак хоч бездітний, то все таки для двоїх осіб, значить для нього і його жени, мало тих 50 ринських, котрі Ви прислали. Він вже за пару днів буде готовий до виїзду до Америки, до Шенандоа. Називається Іван Волянський і сподіваюся, що будете задоволені з нього.»[5]) Коли серед наших іміґрантів почала поширюватися вістка про приїзд священика, вони зорганізували збірку потрібних на його приїзд фондів у всіх околицях, розсилаючи туди поодиноких збірщиків. Це було дуже не по нутру польським священикам, що до їхніх церков наші люди ходили до того часу, вплачуючи різні церковні вкладки. Вони почали ширити поголоски, що до приїзду, греко-католицького священика не може прийти, бо на це не дозволить Рим, ба навіть і уряд ЗСА не допустить сюди такого священика, в додатку жонатого. Ці злобні поголоски мали чималий відгомін серед наших іміґрантів, особливо в Шамокін, Ексцельзіор і в Гейзелтоні, і вони часто відмовлялися складати свій даток, мовляв «з того нічого не буде.»[6]) А проте «було.» В грудні 1884 р. о. Волянський приїхав до Америки. Зупинився коротко в Джерзі Сіті, де думав

спершу остатися, однак через кілька днів виїхав до Шенандоа. Його приїзд в це містечко привітали наші люди з найбільшою радістю й сльозами. Та цей їхній ентузіязм намагалися притупити польські духовники. Ось, наприклад, в навечеря визначеної о. Волянським на 19 грудня 1884 р. першої відправи-вечірні в Шенандоа, до Народної Торговлі в Шамокіні прийшов польський священик і запитав, чи це правда, що приїзджає український священик. Коли йому підтвердили цю вістку, він спитав: «А позволєнє мацє? «Маємо», —відповіли наші люди. «А сконд?» «А звідкись маємо», була відповідь. Тоді поляк сказав: «А ми, поляци, нє позволіми»[7]). Прямо не хочеться вірити, чому якраз поляки, слов'янський нарід, так сильно противилися будьякому поступові наших піонерів і всякими засобами помагали тубильцям у їхніх надужиттях над ними.

Про винаймлення латинського костела на запляновану о. Волянським відправу не могло й бути мови. Тому перша на цій землі вечірня в нашому обряді була відправлена у винайнятій Керн Голл при Мейн Стріт у Шенандоа в середу, 18 грудня 1884 р. Теодозій Талпаш пише при цій нагоді, що «наші люди з цілої околиці посунули до тої церкви. Не знаю, звідки то взялося стільки наших людей, що ми набили повну церкву. Видно, що зійшлися люди з усіх усюдів»[8]). В цій залі створено відтак тимчасову каплицю ім. Непорочного Зачаття ПДМ і вона служила кілька місяців для церковних відправ.

ПЕРШІ ГРЕКО—КАТОЛИЦЬКІ ЦЕРКВИ В АМЕРИЦІ

а) Шенандоа

Приїзд о. Волянського в околиці твердого вугілля в Пенсильвенії приніс велике духове піднесення серед наших іміґрантів. Заохочені першим успіхом, вони скликали перші парохіяльні збори в Шенандоа, створили Будівельний комітет, вирішили оподаткувати себе й приступити до будови власної церкви. Визначили податок від родини 10 дол., він самітніх 5 дол., як також І доляр на місяць від родини й 50 центів від самітніх. 18 січня 1885 р. зорганізували перше братство ім. св. о. Миколая, а незабаром приступили до купна двох парцель на північній частині Сентер Стріт (750 дол.) і за зложені гроші почали будову церкви в жовтні 1885 р. Та коли, через недбальство контрактора, завалився верх церкви, довелося все розбирати й починати нову будову. Її закінчено восени 1886 р. і посвячено в день св. Архистратига Михаїла 21 листопада цього ж року при великій масі народу[9]). І при цій величній нагоді не обійшлося без клевет і образ зі сторони польського духовенства й на його доноси також ірляндських епископів, які забороняли своїм вірним брати участь у посвяченні угольного каменя, а пізніше новозбудованої церкви, загрозуючи їм викляттям, відмовою розгрішення ітп. А ірляндський архиепископ

Філадельфії, Патрик Раєн (1831-1911), якому пішов представитися о. Волянський, поставився до нього ворожо. О. Волянський пише, що архиепископ Раєн «був уже попереджений про мій приїзд польським священиком з Шенандору, і тому прийняв мене зле. Сам не показався, тільки його генеральний вікарій заявив мені, що юрисдикції, уділеної моїм архиєреєм, не узнає і зі своєї сторони не позволяє мені на ніякі свяшенодійства. Заразом сказав, що для жонатого священика нема в Америці місця.»[10]) Одночасно Раєн писав до Риму листи з вимогою відкликати жонатого священика, мовляв, це «скандал», суспендував о. Волянського, велів відправляти публично молитви, щоб Бог не дозволив греко-католикам збудувати церкву й, вкінці, заборонив хоронити наших людей на католицькому цвинтарі[11]). Та всі ці наруги не зупинили о. Волянського від продовжування місійної праці в Америці, для якої він не потребував юрисдикції архиепископа Раєна, бо таку мав від митрополита Сембратовича.

Вістка про побут о. Волянського в Шенандоа стрілою рознеслася не тільки в поблизькі місцевості, де вже перебували наші люди, але й у віддалені околиці. Шенандоа стала справжнім центром нашої еміграції. Звідусіль приїздили туди наші піонери, щоб шукати у свого священика порад, як також при нагоді хрещення чи пак вінчання[12]). Крім цього, не маючи довір'я до місцевих банків, вони віддавали й свої скромні заощадження до церковної каси о. Волянському й діставали від нього посвідку в імені церкви в Шенандоа. Цей шляхотний учинок приніс йому пізніше чимало неприємностей, а його церкві велику шкоду. Це тому, що за ті гроші він купував у різних поблизьких місцевостях площі під будову церков. Більшість новопосталих парохій звернули свій довг, а деякі, наприклад Кінґстон, ні, що довело до довголітнього й коштовного судового процесу.

Заснування першої греко-католицької парохії в Шенандоа та велике зацікавлення наших іміґрантів будувати церкви також у інших місцевостях поставило о. Волянського перед непосильне завдання. Жнива були великі, а робітників, крім нього самого, взагалі не було. Ось тому він вислав до о. Олександра Стефановича (катехит у Львові, співосновник і почесний член «Просвіти»—прим наша, О.К.) лист, в якому писав: «Людей нам тут треба, інтелігентних людей. Будівничих нового життя на еміграції. Інакше може вона для нас пропасти»[13]). На це прохання о. Стефанович звернувся до Володимира Сіменовича, тоді студента третього року прав у Львові. Цей останній, однак, намовив на виїзд до Америки Скородинського, в той час секретаря «Просвіти» й написав про це о. Волянському, зазначуючи, що якщо буде потрібно ще якоїсь помочі, тоді він також поїде. На це о. Волянський відписав Сіменовичеві, щоб негайно приїздив до Америки

й, якщо можливо, привіз з собою одного священика[14]). І так 17 березня 1886 р. Сіменович приїхав разом з о. Зеноном Ляховичем до Шенандоа.

б) Кінґстон

Від самих початків свого побуту в Америці о. Волянський не обмежувався тільки до праці у своїй парохії в Шенандоа. На прохання наших імігрантів, розкинених тоді вже по різних стейтах ЗСА, він розгорнув широку місійну діяльність поза межами басейну твердого вугілля, відвідуючи Олифант, Піттсбурґ, Філядельфію, Ню-Йорк, а відтак також Колорадо й Міннесоту. Коли приїхав о. Ляхович, він працював коротко сотрудником у Шенандоа, а пізнім літом 1887 р. виїхав до Кінґстону, Па., де якраз тоді почалася будова заснованої о. Волянським церкви. Передтим наші люди з цих околиць ходили до німецької церкви св. Миколая у Вілкес-Беррі, або їздили пароплавом по ріці Саскеганні до польського костела в Нентікок. Парцелі під будову церкви закупив о. Волянський за 300 долярів у І.М. і Джюніяти Марсі й вони містилися при Честнат Авеню. 20 липня 1887 р. власники парцель передали йому відповідні правні документи[15]). Там таки побудовано деревляну церкву, яку посвятив о. Волянський в сослуженні о. Ляховича в неділю, 30 жовтня 1887 р. Тимчасову каплицю в домі Стефана Барнія, де дотепер відправляв св. Літургію о. Волянський, зліквідовано. Подібно, як перша вечірня в Шенандоа, посвячення церкви в Кінґстоні було другим великим торжестом нашої іміграції, на яке окремим поїздом приїхали люди з Шенандоа, та інших місцевостей[16]). Новозасновану парохію перебрав о. Ляхович. Та ще добре не пролунала серед місцевих наших людей радість з нагоди відкриття власної церкви, як до них прийшла вістка про ненадійну смерть їхнього священика. Це сталося в п'ятницю, 4 листопада 1887 р., отже всього п'ять днів після урочистого посвячення церкви. У цей день, вечором, о. Ляхович пішов зі своїм приятелем, о. Кирилом Драппою з Нентікок, на концерт оркестри М. Строґова. По концерті він не хотів вертатися до Кінґстону й вирішив заночувати зі своїм другом у Вілкес-Беррі, в готелю Шварца при Канал Стріт. Коли ранком о. Драппа будив його, він завважив, що о. Ляхович був неживий. Покликаний д-р Стюарт ствердив атак серця. При ньому знайдено 331.50 долярів, правдоподібно гроші, призначені на покриття коштів будови церкви в Кінґстоні.[17]) О. Ляховича поховано на новім цвинтарі в Шенандоа, а над його гробом поставлено за церковні гроші муровану каплицю. На його місце прийшов до Кінґстону о. Микола Зубрицький, якому о. Волянський передав 10 липня, 1888 р. суму 700 долярів на закуп другої площі біля церкви[18]). Та о. Зубрицький, не побувши навіть року в Америці, вернувся до Европи.

Таким чином, о. Волянський залишився знову сам. Тому восені 1888 р. він вислав Володимира Сіменовича вдруге до Галичини, щоб просити митрополита Сембратовича про нового священика. Ним був о. Константин Андрухович з львівської епархії, який був спочатку сотрудником у Шенандоа, а відтак перейшов до Кінґстону, де залишився до червня 1889 р.[19])

Щоб відбігти на хвилинку від властивої теми, хочемо тут зазначити, що під час своєї другої подорожі до Галичини Володимир Сіменович правдо-подібно запропонував І. Франкові виїзд до Америки. Після цього, як Франка викинули 1886 р. з «Зорі», він почав працювати від 1887 р. в «Кур'єрі Львовскім», хоч і ця праця була матеріяльно непоплатною. Тому Михайло Павлик писав в листі до М. Драгоманова, що навесну 1889 р. наш поет збирався їхати до Шенандоа, «куди його запрошували земляки редагувати перший український часопис «Америка» (Див. Переписка М. Павлика з Драгомановим, том 5, стор. 240). Чому Франко не поїхав до Америки, не знаємо. Знаємо, однак, що коли Павлик і Франко почали 1 січня 1890 р. видавати «Народ», ця газета приходила також до Шенандоа, до Олифанту, де жив тоді Сіменович, та до 14-тьох інших імігрантів.

в) Вілкес-Беррі

Подібно, як кінґстонці, наші іміґранти з Вілкес-Беррі ходили спочатку до німецького костела св. Миколая, або до польського в Нентікок. 6 липня 1887 р. вони запросили до себе о. Волянського, який, подібно як у Шенандоа, відправив для них першу вечірню в домі Івана Коваля. Коли ж на слідуючу неділю о. Волянський відправляв св. Літургію в домі Степана Барнія в Кінґстоні, люди з Вілкес-Беррі вирішили відбути збори в справі побудовання власної церкви, мовляв, до Кінґстону невигідний доїзд. Постановили задержати першу церковну збірку (196.50 дол.) й наложити на себе податок в сумі 60 дол. на закуп площі під будову догідніше положеної церкви. Цього й довершили, закуповуючи за 1500 дол. дві парцелі при Норт Мейн Стріт у Вілкес-Беррі, а 28 серпня 1887 р. о. Волянський посвятив угольний камінь під будову деревляної церкви при 668 Норт Мейн Стріт. Тому, що майже всі перші члени (52) місцевої греко-католицької громади походили з Закарпаття, вони вислали прохання до мукачівського епископа, щоб прислав їм священика. У відповідь на це приїхав до Вілкес-Беррі о. Олександер Дзубай і разом з о. Волянським посвятив новозбудовану церкву 6 квітня 1889 р.[20]) На теперішню Марійську церкву у Вілкес-Беррі при 695 Норт Мейн Стріт асиґнував гроші місцевий підприємець, Іван Косек, і її посвятив 6 вересня 1900 р. тодішній парох, о. Корнило Іляшевич[21]).

г) Олифант

Ще 1885 р. о. Волянський відвідав вперше громаду в Олифанті, Па., а пізніше він навідувався туди частіше. Під його проводом наші іміґранти цього містечка склали вже 1887 р. 4000 дол. на т. зв. «Фонд на будову церкви», а на закупленій ними площі самі майбутні парохіяни побудували 1888 р. деревляну церкву—каплицю[22]). Пізніше, з постійним ростом місцевої церковної громади, до каплиці добудовано 1891 р., за парохування о. Гавриїла Вислоцького, середню наву і притвор. До престола спроваджено ковчег та інші приладдя від Димета зі Львова. Іконостас і престол виконав різьбар Іван Захаріяш. Церковні книги, кивот, фелон, хоругви та свічники куплено в Михайла Спожарського у Львові. 1892 р. парохіяни з Олифанту купили два акри землі на цвинтар, а рік пізніше побудували також дім для священика за 3800 долярів.[23])

д) Фріленд

Невеличка громада вірних греко-католицької церкви існувала в 80-тихроках минулого століття уФріленді,Па. Довідавшися про побут у Шенандоа о. Волянського, замешкалі там наші люди запросили його до себе, щоб відслужив їм св. Літургію. Це сталося 1886 р. у винаймленій залі при вулицях Мейн і Сентер. Будову деревляної церкви іміґранти у Фріленді почали в березні 1887 р., а в неділю, 26 серпня 1888 р. о. Волянський поблагословив церкву Успення ПДМ. Від початків і певний час після побудови церкви сюди приїздив що якийсь час сам о. Волянський, а від 1889 р. її обняв василіянин, о. Кирило Ґулович.[24])

е) Гейзелтон

Тому, що місто Гейзелтон положене недалеко від Шенандоа, можемо припускати, що о. Волянський навідувався туди приблизно 1886 чи пак 1887 р. і відправляв там для досить численних наших іміґрантів св. Літургію у винаймленій залі, як це робив у інших місцевостях. Докладних інформацій нам бракує в цім моменті. Найстаршим документом, що його нам пощастило дотепер відшукати є договір між о. Волянським і залізничою компанією Лігай Веллі, датований 8 грудня 1888 р. Йдеться тут про закуп парцелі при вулицях Сідер і Біч[25]). Другий документ, що вказує на початок цієї церкви, походить з 1 червня 1889 р.[26]) На згаданій парцелі поставлено, мабуть у першій половині 1889 р., малу капличку, там, де сьогодні стоїть парохіяльний дім. Почату о. Волянським працю продовжував о. К. Андрухович, а першим постійним парохом Марійської церкви в Гейзелтоні став о. Микола Стецович, а на його місце прийшов вкоротці о. Євген Волкай з унґварської епархії.[27]) Побуваючи вдруге в

Америці, о. Волянський передав згадану вище церковну посілість мужам довір'я (6 травня 1891), а прохання про затвердження документу власности склав на руки американського консула, Юліяна Ґолдшмідта, у Відні 8 березня 1892 р.[28]) На зборах парохіян 13 травня 1893 р. рішено передати церкву й усю іншу власність під опіку першого латиньського епископа Скрентону, Вілліяма О'Гери (1816-1899), а договір у цій справі зроблено 19, травня, 1893 р.[29]).

є) Шамокін

1886 р., за порадою о. Волянського, Іван Ґлова (пізніше касир і головний радний УНС-у—прим. наша, О.К.) дав почин до будови церкви в Шамокін, Па. Він і занявся збіркою потрібних фондів, а допомагали йому Григорій Барна (помер 1891 р.), Мойсей Демчко, Теодозій Талпаш (нар. 1857 р. в селі Лабова біля Нового Санча, пізніше перший предсідник УНС-у, його заст. предсідника і радний-прим. наша, О.К.), Теодор Федько та Онуфрій Мурдза. 1888 р. о. Волянський посвятив угольний камінь, а закінчену 1889 р. церкву поблагословив о. Андрухович. До того часу громаду в Шамокін обслуговував священик з Шенандоа, відправляючи Богослуження у винаймленій залі, а відтак ще якийсь час у новозбудованій церкві. Коли ж шамокінська громада почала більшати, виринула потреба власного священика і ним став від 6 липня 1890 р. о. Теофан Обушкевич з перемиської епархії (помер 1924 р.). Він побув тут точно один рік і перейшов до Олифанту. Тому, в слідуючих двох роках до Шамокіну доїздив знову священик з Шенандоа. В міжчасі громадяни Шамокіну просили митрополита Сембратовича прислати їм нового душпастиря. Це сталося щойно 30 квітня 1893 р., коли сюди приїхав о. Іван Констанкевич.[30]).

ж) Джерзі Сіті

Дивним збігом обставин, перша греко-католицька церква в околиці Ню Йорку постала не в самій метрополії, а в Джерзі Сіті. Причина цього лежить, мабуть, у цьому, що закуп потрібної під будову церкви площі спричиняв тут багато більше труднощів, чим у Пенсильвенії, в районі твердого вугілля. Ціни на нерухомості були дуже високі й, очевидно, не під силу малій у той час українській громаді в Ню Йорку. Не багато краще виглядали справи також у Джерзі Сіті. Як уже сказано вище, о. Волянський побував там кілька днів по приїзді до Америки й спочатку думав навіть залишитися там. Цього він не зробив, але зате відвідав 1887 р. місцеву громаду, що становила тоді 17 родин, в більшості зі Східньої Галичини. Це тому автор статті «руська кольонія вь Джерзі Сіті, Н. Дж.» називав тамошню громаду «найстаршою галицько-руською кольонією»[31]). Перші українські

поселенці в тому місті, пише він, «бували вже перед тим по світі. Ходили вони по цілій Галичині, по Уграх, бували і в Росії і Німеччині. Неодин з них, отже, мав уже більше практичного розуму й мусів мати, чим ті, що поза своє село й повітове містечко ніколи не рухались, а тим самим, прийшовши до нового світа, він знав скорше дати собі раду і не лакомився на копальні, але ставав до іншої, якщо не легшої, то в кожнім разі «чистішої» роботи в фабриках»32). 1887 р. о. Волянський купив з місцевими людями площу на розі вулиць Генрі й Честнат, і на ній поставлено каплицю, до якої він сам, або о. Андрухович приїздив на запрошення вірних відправляти св. Літургію. Подібно, як у інших місцевостях, о. Волянський записав і в Джерзі Сити все церковне майно на себе й свою дружину, що показалося пізніше помилкою, привело до непорозумінь серед громади й коштувало їй кілька соток долярів. Перед Різдвом 1890 р. до Джерзі Сити приїхав о. Г. Грушка й на місці замалої в міжчасі попередньої каплиці поставив нову церкву. Її будову почато пізно восени 1891 р., а посвячено її навесні слідуючого року в присутності великого здвигу людей і майже всіх священиків, що були тоді в Америці. Коли о. Грушка залишив Джерзі Сити 8 березня 1896 р., на його місце прийшов о. Іван Ардан. Церквою в той час управляв окремий комітет з 12 членів, вибираних кожного року. 1901 р. побудовано церкву на розі вулиць Ґрін і Сассекс на долині міста. Власної школи, ані цвинтаря при кінці минулого століття Джерзі Сити ще не мало, знову таки через дорожнечу33).

3) Міннеаполіс

1888 р. о. Волянський виїхав на місійну працю на Захід Америки й відвідав Міннеаполіс, де вже від 1878 р. жили вірні греко-католицької церкви з Закарпаття, з округ Бехерова, Комлоші та Стебника. Майже всі вони працювали лісорубами, придбали собі в міжчасі власні доми на окраїнах міста, а зі своїми духовними потребами зверталися до польського священика, Я. Пахольського. В час приїзду о. Волянського в Міннеаполіс було приблизно 80 наших людей. Вони звернулися з проханням до польського й німецького священиків позволити на відправу св. Літургії о. Волянським. Такого позволення, очевидно, не дістали, а архиепископ Ст. Пол, Іван Айленд (1838-1918) не признав його повновластей від митрополита Сембратовича, подібно, як це зробив раніше епископ з Філадельфії, Раєн. Тому першу Богослужбу відправив о. Волянський у домі Павла Поданого та Юрія Гомзика.

Відмова латинських священиків відступити нашим людям свої костели на відправу св. Літургії та груба поведінка архиепископа Айленда до о. Волянського сильно діткнула їх. Вони зразу же

постановили побудувати свою власну церкву. Почали збірку грошей, а Павла Поданого вислали в тій цілі до Пенсильвенії. Так довершили діла. Навесні 1889 р. о. Волянський посвятив церкву Покрова Пресвятої Богородиці. Здавалося, що цим кроком греко-католики Міннеаполісу й околиці найшли розв'язку заспокоєння своїх духових потреб, хоч і як драматично до цього дійшло. Нікому в той час і на думку не приходило, що їх очікує велика буря. Під кінець 1889 р. до Америки приїхав о. Олексій Товт, надзвичайно амбітний священик з пряшівської епархії. Як колишній професор церковного права, він добре знав своє становище у відношенні до латинського епископа в Америці й тому 19 грудня 1889 р. пішов до архиепископа Айленда. Коли він вручив йому рекомендаційний лист від пряшівського епископа, Івана Валія, почалася розмова, яка, як показалося пізніше, мала трагічні наслідки для греко-католицької церкви в Америці, Почувши, що о. Товт вдовець, архиепископ Айленд кинув папери на стіл і грімко крикнув: «Я вже післав протест до Риму, щоб мені сюди таких священиків не присилали», бо «я ні вас, ні того епископа (греко-католицького з Пряшева-прим. наша, О.К) не вважаю католицьким; впрочім я не потребую тут греко-католицьких священиків; мені вистачить того, що в Міннеаполісі є польський, він може бути священиком і для греків»34). Після цієї розмови, архиепископ Айленд видав, як це було раніше й з о. Волянським, наказ, шоб латинські священики не входили в ніякі зносини з о. Товтом, мовляв, він його не признає законним священиком. Вимагав, щоб це було проголошене з проповідниць, і заборонив людям приймати від о. Товта святі тайни та взагалі приходити на його Богослужби. Огірчений такими відносинами, о. Товт написав до Пряшева лист, домагаючись інструкцій. По кількох безуспішних спробах дістав від пряшівського каноніка, о. Йосифа Дзубая, таку пораду: «Терпіть, ради Бога! А якщо архиепископ сумнівається, що ви правдивий католик, тоді заявіть йому, що ви готові це потвердити клятвою»35). Можливо, що інший священик був би це зробив. Однак о. Товт відмовився. Про його дальшу діяльність розкажемо пізніше.

ПЕРШІ ГРЕКО—КАТОЛИЦЬКІ БРАТСТВА В АМЕРИЦІ

Опинившися у зовсім чужому світі, прийнявши дуже небезпечну працю в копальнях вугілля чи по фабриках, виставлені часто на небезпеку побиття зі сторони заздрісних чи з інших причин неприхильних американських робітників, наші піонери мусіли шукати способів взаїмодопомоги. Тому й творили братства, головною ціллю яких було «вдержувати фонд, з якого можна б помагати хворим з-поміх членства й хоронити померших.» Цю цитату знаходимо в усіх

інкорпораційних документах наших перших братств. Вони, ці братства, як перша зорганізована клітина наших імігрантів, ставали опісля зародком греко-католицьких церков. Громада в Шенандоа займає в цьому відношенні знову перше місце. Бо, після лиш одномісячного побуту в тій місцевості, о. Волянський заснував 18 січня 1885 р. перше запомогове **Братство св. о. Миколая.** В слідуючих роках постали: **Братство св. Івана Хрестителя** в **Олифанті** (14 жовтня 1886), **Братство св. о. Миколая** в Кінґстоні (1887). Його першими членами були: Михайло Хома, Іван Роман, Микола Сас, Міко Коскрик, Петро Барна, Василь Клаптовський, Степан Барна, Іван Поваичович, Данко Барна, Антін Шкапяк, Олександер Курила, Тимотей Присташ, Тимотей Курила, Степан Команицький, Іван Куйос, Михайло Гамсовський, Франк Панько й Іван Волско. Це братство заінкорпоровано 10 грудня 1888 р. **Братство св. Кирила й Методія** в Шамокіні засновано 1887 р. Тоді також постали **Марійське Братство** у Фріленд і **Братство св. Володимира** в Гейзелтон. До братства в Гейзелтоні приступило спочатку кількох людей 3 Гані Брук, однак воно вневдовзі впало й щойно після побудови деревляної церкви в Мек Аду відновило свою діяльність в тому місті 1891 р.[36]). 1888 р. постали **Братство св. Івана Хрестителя** в Мейфілд і **Братство св. о. Миколая** в Піттсбургу. Дальшими братствами, що існували в час побуту о. Волянського в Америці, були: **Братство св. о. Миколая** в Плимут, Па. (першими урядовцями були: Олександер Курила, Антін Шкапяк, Конрад Селевач, Елмер Стефанський, Степан Ондаш і Йосип Сульвоський. Заінкорпороване 10 грудня 1889 р., це братство змінило 1928 р. назву на «Російське Православне Греко-католицьке братство св. о. Миколая» в Едвардсвіл, а 1969 р. перестало існувати), **Братство св. Петра й Павла** у Вілкес-Беррі (1889 р.; його першими урядовцями були Михайло Євчак та брати Іван і Андрій Пивоварники. Воно прийняло православ'я) та **Братство св. Петра й Павла** в Джерзі Сити.

Для кращої координації праці братства з Шенандоа, Шамокіну, Гейзелтону, Фріленду, Кінґстону й Олифанту відбули 1887 р. в Олифанті з'їзд з метою оснувати централю, т. зв. «Сполучення Братств Руських в Америці», яка б виплачувала родині помершого 500 долярів посмертного (від 1 січня 1889 р.). До цієї централі приступило в одному лиш році 14 братств і вона могла б була виконати дуже корисну ролю. Однак виїзд о. Волянського й численні церковні роздори привели до упадку цього «Сполучення» й внаслідок цього наші іміґранти почали поповнювати ряди чужих, особливо словацьких запомогових організацій[37]). По невдачі цієї першої спроби об'єднати існуючі братства, греко-католицькі священики з Галичини й Закарпаття заснували 14 лютого 1892 р. у Вілкес-Беррі «Соєдиненіє

греко-катол. Братств сіверной Америки.» Та й тут зайшло скоро до непорозумінь між галичанами й промадярськими закарпатцями й, таким чином, прийшло 1894 р. до заснування «Руського (тепер Українського) Народного Союзу.

При заснованих о. Волянським парохіях і церковних братствах почали творитися **Школи, оркестри, хори й театр.** Перший мішаний хор постав у **Шенандоа** заходами Володимира Сіменовича, а вкоротці після цього зорганізовано також хор у Шамокін і ним проводив о. Теофан Обушкевич. У Шенандоа постала також перша театральна трупа, яка давала вистави в цьому місті, а пізніше їздила до Фріленду, Шамокіну, Кінґстону, Плимуту та інших скупчень наших іміґрантів. В склад цієї трупи входили, крім наших людей, також литовці, поляки, мадяри і навіть один француз-американець.[38])

ПЕРШІ НАШІ КРАМНИЦІ В АМЕРИЦІ

Велике значення в житті перших осередків нашої іміграції мали зорганізовані о. Волянським, при співпраці Володимира Сіменовича, торговельні крамниці, в яких наші люди могли купувати товар по багато дешевіших цінах. Перші з них постали в Шамокіні, Шенандоа, Фріленді, Гейзелтоні, Плимуті й Олифанті. Сам о. Волянський був президентом усіх цих крамниць, і без його підпису ніхто не міг проводити будьяких торговельних трансакцій. Для помочі він спровадив з Галичини трьох молодих студентів, Яновича, Копровського й Антона Висловцького. Першого о. Волянський вислав до торговельної школи у Філадельфії, а пізніше віддав йому заряд крамницею у Плимут (на його місце прийшов відтак Тилявський). В Олифанті крамницю вів В. Сіменович, відтак Хиляк, в Шамокіні деякий час В. Сіменович, відтак Іван Ґлова, Степан Мурдза, Теодозій Талпаш і Шаґ ıонь. Першим, що мав крамницю у Шенандоа, був Юрій Вретяк, відтак також Михайло Кушвара, а дещо пізніше о. Волянський заложив крамницю для своєї сестри, від якої перебрав її Янсвич. Цією крамницею о. Влянський хотів «дати початок до заложення крамниць на спосіб «Народної Торговлі» в Галичині «і тому купив «за церковні гроші обі крамниці й віддав їх під заряд Вислоцькому,...»[39]). Крамниця в Гейзелтоні була під зарядом Сквіра. Коли з виїздом о. Волянського, крамниці перебрав о. Андрухович почалися різні особисті непорозуміння й сварки, що знищили всі дотогочасні надбання. Коли о. Андрухович задумав забрати всі крамниці у свої руки «начальники склепів не хотіли піддатися. Тоді він з о. Грушкою забрали у свої руки часопис «Америку» з друкарнею і почали намовляти людей, аби виймали гроші з «Народної Торновлі» і їздили по місцях і в церквах аґітували і в той спосіб склепи

порозбивалися»[40]). На їх місце о. Андрухович закладав т. зв. «Ґрік стор,» «Рашен стор» ітп., якими проводили Діонізій Салій і А. Онущак.[41]).

«АМЕРИКА»—ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС В ЗСА

Для поширення освіти серед наших імігрантів, а особливо для вдержання між ними єдности о. Волянський почав видавати газету «Америка.» Перше її число вийшло 15 серпня 1886 р., і відтоді вона появлялася як двотижневик (нерегулярно) і мала великий успіх. Тому від слідуючого року газета виходила як тижневик. Про те, як дійшло до появи цієї газети, пише о. Волянський ось як: «Зачав я проте сам учитися друкарства, спровадивши собі спершу малу ручну прасу з англійським письмом; опісля справадив я руські черенки «кирилицю» з друкарні ставропігійської, котрі мали ту невигідність, що були трохи вищі від звичайних англійських букв, отже разом тяжко було друкувати. Тою кирилицею почав я друкувати першу газету, котру я назвав «Америка.» Друкарства ходив я вчитися до друкарні Геральда («Івнінґ Гералд»—газета в Шенандоа,—прим. наша. О.К.), а потому вчив я своїх хлопців.»[42]) Помагали о. Волянському Григорій Дольний з Настасова біля Тернополя (він був також дяком), Василь Сарич з Лемківщини (в червня 1901 р. заложив свою друкарню при 517 Е: 13-та вул. в Ню Йорку), пізніше серб Нєготинич (складач), а Антін Петровський із Сущина біля Микулинець зробив друкарські столи, станки на черенки, стільці для друкарів, полиці тощо.[43]) Спочатку редагування «Америки» провадив сам о. Волянський. Коли ж він почав свою місіонарську працю, в нього було дуже мало часу й тому всю роботу над підготовкою гезети виконувала йому дружина. Вона займалася т. зв. «редагуванням ножичками» для «Вістей зі старого краю», і коли о. Волянський вертався з подорожей, все було вже приготоване. З приїздом у березні 1887 р. Володимира Сіменовича, редакція «Америки» перейшла в його руки. По виїзді о. Волянського до Галичини, газету продовжував о. Андрухович до липня 1890 р. Коли ж до Шенандоа приїхали оо. Т. Обушкевич і Г. Грушка, Андрухович посварисвя з ними, закрив «Америку» й у січні 1891 р. почав видавати свою газету «Руске слово», яка вдержалася лиш до грудня того самого року й також упала через незгоди в громаді та банкротство кооператив. Друкарню перенесено до «Соєдиненія» в Ню Йорку при 5-тій вул. і Аве «Б.»———

На протязі чотирьох з половиною років (перший побут в Америці) о. Волянський проробив подивугідну працю. Він мусів бути знаменитим організатором і неменш добрим священиком, щоб за такий короткий час створити цілий ряд церков, братств, шкіл, хорів, драматичних гуртків, кооператив тощо. Його постать та вся його діяльність набирають спеціяльних розмірів, коли зважимо страшні умовини, серед яких він працював. Переслідування зі сторони місцевих церковних чинників, велика неприхильність зі сторони поляків та інших слов'ян, брак національної свідомости серед вірних греко-католицької церкви та недостача образованих людей до праці—всі ці чинники підносять до висот працю цього священика-піонера. Як довго він трудився серед наших імігрантів, поодинокі громади робили гарний поступ у всіх ділянках життя. Він втішався серед наших людей неприхованою любов'ю, довір'ям і респектом. Він не тільки поміг їм зорганізуватися в окремі громади, свідомі своєї окремішности, але й поробив також перші кроки в напрямі нав'язання контактів наших громад з чужинецьким довкіллям. Разом з о. Ляховичем і Володимиром Сіменовичем він вступив у члени організації кравців і вуглекопів «Кнайтс оф Лейбор»[44]), члени якої взяли навіть участь у похоронах о. Ляховича в Шенандоа. А 4 липня 1887 р., під проводом о. Волянського, наша громада в Шенандоа взяла вперше участь у святкуваннях роковин незалежности Америки.[45])

Велику працю о. Волянського належно оцінили також чужинці, публікуючи в газеті «Івнінґ Гералд» (Шенандоа) зо 30 травня 1887 р. окрему статтю, в якій читаємо: «Хоча молодий, ледве чи попад тридцятку, високий і стрункий, хоч і солідно збудований і досить пристійний, о. Волянський на має собі рівного, як робітник. Він рідко дозволяє собі на відпочинок, так всеціло він вкладає свою душу в свою працю. Якщо життя й здоров'я витримає пробу, його релігійна позиція, як також позиція його церкви стане за одно чи два десятиліття високою і тривкою в Америці, і він зможе тоді спокійно радіти з почестей, на які він так дуже заслужив»[46]).

Любов і респект, що ними втішався о. Волянський серед своїх і чужих, дозволяють нам припускати, що історія греко-католицької церкви в Америці попливла б була зовсім іншим руслом, якби не відкликання його до Галичини з тієї тільки причини, що він був жонатий. Ледве чи хто міг у той час предбачити, які трагічні наслідки це відкликання буде мати на дальший хід подій у нашій церкві. Наступило воно внаслідок тиску латинських епископів в Америці на Апостольський Престіл, який встановив правило, згідно з яким тільки нежонаті священики, або вдівці, якщо їхали без дітей, могли еміґрувати до Америки. Це правило містилося в листі Священної Конґреґації для Пропаганди Віри до архиепископа Парижа з дня 2 травня 1890 р. Його повторено в листі цієї ж Конґреґації з 1 жовтня 1890 р. до української і рутенської епархій в Австро-Угорщині та ще раз в листі Конґреґації до кардинала Джеймса Ґіббонса, архиепископа

Балтимор, з 10 травня 1892 р. В листі конгрегації з 1 жовтня 1890 р. писалося, що «священики греко-рутенського обряду, які бажають емігрувати до ЗСА й залишитися там, мусять бути безженними»[47]). Кілька років пізніше, декретом з 1 травня 1897 р. Конгрегація уповноважнила американських єпископів латинського обряду надавати повновласті тільки такому рутенському священикові, який заслуговує на це своїм безженством і підходячістю, а якщо б цих двох чинників бракувало, тоді латинський єпископ має право посилати священика латинського обряду, щоб служив католикам східнього обряду в своїй дієцезії. Не говориться в тому декреті нічого про те, як його належить увести в життя, особливо, коли йдеться про різницю мови й обряду. О. Поспішил вважає це правило про безженство зовсім нереалістичним тому, що в той час у дієцезіях візантійського обряду, звідки походили наші іммігранти, не було монахів, а декількох безженних світських священиків було потрібно на місці для виповнення провідних позицій, будьто єпископату, будьто професорів семинарій, канонїків при катедрах тощо.[48])

Під час коли американські католицькі єпископи зовсім не знали нашого обряду й ніколи не чули про вітку католицької церкви з жонатими священиками, прямо неймовірним видається факт, що й церковні власті в Римі мало знали про це, або нехтували нашими традиціями. Бо всі непорозуміння між латинським духовенством і греко-католиками можна було вимінути, коли б останні мали довірочні листи від Апостольського Престола, або коли б американська єрархія була ним поінформована про різниці обряду й дисципліни. Та це не сталося й принесло нашій церкві велику шкоду.

ВИЇЗД о. ВОЛЯНСЬКОГО ДО ГАЛИЧИНИ

28 квітня 1889 р. о. Волянський приїхав до Вілкес-Беррі, щоб у місцевому окружному суді оформити правне уповноважнення для свого наступника, О.К. Андруховича. 1 червня цього ж року він ще раз прибув сюди й пішов до правника, Вілліяма Г. Шумейкера, який підписав документ, яким о. Волянський передав о. Андруховичеві права бути «моїм дійсним і правним адвокатом з правом заступати одного чи більше адвокатів під ним...», «винаймати й давати в користування мою нерухомість та всі нерухомості, для яких я є мужем довір'я, і збирати, скаржити, конфіскувати за незаплачене комірне, або за те, що може час-до-часу належатися за винаймлення.» О. Андрухович має право «виставляти на продаж і продавати всю або частину такої нерухомости...на публичні або приватні продажі за готівку, або на кредит, або частинно за готівку й частинно на кредит...», «просити, вимагати й скаржити в цілі відшкодування і прийняття усіх дивіденд, проценту й приходу з довгів, вкладок і актив, що повинні бути заплачені мені будьякою корпорацією чи будьякою особою. Відносно всіх спорів і контроверсій, що можуть виринути відтепер довкруги моєї нерухомости (о. Андрухович має право—додаток наш, О.К.) полагоджувати, злагіднювати, шукати компромісу, вирішувати або займати в тих справах становище згідно зі своєю волею...» Вкінці, о. Андруховичеві було дано повновласть «робити, виконувати, або давати спонуку до виконання...будьякого акту, справи, чи речі, що їх він, по своїй волі, вважає відповідними, розумними й корисними...»[49]) Про це уповноважнення о. Волянський повідомив своїх парохіян у Шенандоа й оголосив у церкві, кому й скільки належиться з церковної каси, яку він передав своєму наступникові, о. Андруховичеві.

В червні 1889 р. о. Волянський залишив Америку і своїх парохіян, для яких його відкликання було страшним ударом. Бо хоч і залишив він усе діловодство в порядку, особа, якій він його передав, показалася невідповідною до продовжування його праці. З виїздом о. Волянського й приходом з Кінґстону до Шенандоа о. Андруховича серед громади постав вкоротці заколот. Вірні церкви в Шенандоа почали посилати до митрополита Сембратовича скарги на о. Андруховича «за непорядки в церковній касі тому, що він не хотів віддавати нікому належних грошей».[50]) Довідавшися про це, о. Андрухович почав викидати всіх, хто бунтувався проти його господарки. Тоді люди написали лист також до о. Волянського, «щоб приїхав рятувати справу, а то через розлад громада розліталась, крамниці, які він заложив, почали банкротувати й доходило вже мало що не до бійки»[51]). Тоді митрополит Сембратович вислав о. Волянського вдруге до Америки під кінець 1890 р. Коли він приїхав до Шенандоа, о. Андрухович поставив при дверях церкви 12 поліцистів і не пустив його до середини. Тому о. Волянський мусів відправляти Богослужби у винайменій залі. В міжчасі проти о. Андруховича почато судовий процес, та через згадане вище уповноважнення він не міг принести бажаних успіхів. Побувши кілька місяців у Шенандоа, знеохочений о. Волянський виїхав до Олифанту, а звідти десь влітї 1891 р. знову до Галичини. Тоді митрополит Сембратович вислав до Америки о. Теофана Обушкевича й передав йому суспензу для о. Андруховича. Та цей її подер, навіть не читаючи. Її проголошено в англійських, польських і словацьких газетах, і це поставило о. Андруховича в дуже незручне положення. Тоді він запропонував своїм парохіянам, щоб дали йому 1 500 долярів і щойно тоді він уступить зі свого становища. Люди це зробили. Тоді о. Андрухович дораджував їм, щоб ті, що мають гроші в церкві, поставили її на ліцитацію,

маючи при цьому надію, що сам її купить. Церкву дійсно поставлено на ліцитацію, і її купив за 5000 долярів 1. Смит з Маганой Сіті, а громада з Шенандоа відкупила її знову[52]). Сам о. Андрухович виїхав по якомусь часі до Оденрід, Па., а звідтам на початку 1892 р. до Европи. Через два місяці церквою у Шенандоа управляв о. Августин Лавришин з Маганой Сіті, а 27 березня 1892 р. прийшов туди його брат, о. Корнило Лавришин. Автор статті про історію церкви в Шенандоа представляє її положення по відході о. Андруховича ось як: «В касі було довгу на 10000 долярів—а готівкою один цент, що його знайшов чоловік, замітаючи церкву. А було колись зложено 65000 долярів готівкою в касі церковній»[53]). Це значить, що парохіяни церкви св. арх. Михаїла в Шенандоа мусіли починати все наново. В слідуючих п'ятьох роках вони зорганізували два рази збірку грошей, сплатили 6000 дол. довгу, купили біля церкви дім, поставили іконостас, придбали ризи й упорядкували церкву й приходство.

Господарка о. Андруховича мала негативний вплив також на громаду в Маганой Сіті, що належала до церкви у Шенандоа. І тут постали незгоди й непорозуміння, у висліді яких місцеві українці відлучилися від парохії в Шенандоа, винаймили залю, де о. Волянський під час свого другого побуту в Америці відправляв що другу неділю Богослуження. Коли ж він знову виїхав до Галичини, ці самі функції сповняв у Маганой Сіті о. Т. Обушкевич, священик з Шамокін. Він закупив там площу під будову церкви, яку здійснено за душпастирювання о. Августина Лавришина, що прийшов сюди 14 червня 1891 р. По його відході до Бредок, а звідси до старого краю, його місце зайняв о. Василь Волошин.

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА МІСІЯ о. ОЛЕКСІЙ ТОВТ

Відкликання о. Волянського та згаданий вище декрет Конгрегації для Пропаганди Віри поставили греко-католицьку церкву в Америці в дуже трудне положення. Було очевидним, що без свого епископа її майбутність стоятиме під знаком запитання. У вівторок-середу, 28-29, жовтня 1890 р. в Марійській церкві у Вілкес-Беррі відбулася «Конференція Греко-Католицьких Священиків», на яку, крім о. Товта, що приїхав з Міннеаполісу й був предсідником, прибули оо: Євген Волкай (Гейзелтон), Теофан Обушкевич (Шамокін), Іван Запотоцький (Кінгстон), Олександер Дзубай (Вілкес-Беррі), Гавриїл Вислоцький (Олифант), Степан Яцкович (Вілкес-Беррі), Григорій Грушка (Джерзі Сіті), Константин Андрухович (Шенандоа) та Кирило Ґулович (Фріленд). Тому, що число вірних греко-католицької церкви постійно зростало й вони не були належно респектовані англомовним духовенством, о. Товт пропонував звернутися до Риму з проханням назначити для них епископа, який розумів би їхні звичаї і мову, який

репрезентував би їх безпосередно та мав би безпосередній нагляд над церковною власністю, що підлягала тоді латинському епископові. Порушувано також справу безженного священства. Цим задумам конференції спротивилися оо. Андрухович і Ґулович, що обороняли дотогочасний стан. Тоді серед присутніх священиків постав фермент, а їхні наради не принесли ніякого висліду.[54]) Огірчений поганим досвідом зі зустрічі з архиепископом Ст. Пол, Айлендом, а тепер розчарований неуспіхом конференції у Вілкес-Беррі, о. Товт рішився на діло, яке, як він пише, «вже давно жило в його серці»[55]), а саме стати православним. Тому, під прізвищем Михайла Поточного, дяка при церкві в Міннеаполіс, він звернувся до російського консуляту з питанням, чи це правда, що в Сан Франсіско є російський епископ, та де він живе і як називається. Російським епископом Алеутської дієцезії був у той час Володимир Соколовський, а мешкав він у Сан Франсіско. До нього о. Товт вислав вневдовзі Івана Млинара, одного зі своїх парохіян, з листом (датованим 19 грудня 1890), і на нього одержав уже 1 січня 1891 р. відповідь, писану ігуменом, Юрієм Чудновським. А 21 березня 1891 р. епископ Володимир приїхав до Міннеаполіс і довершив акту переходу місцевих греко-католицьких прихожан (405 людей) на російське православ'я і назначив о. Товта їхнім парохом з платнею 800 рублів золотом. Одночасно він заохочував о. Товта поробити старання в напрямі привернення у православ'я всіх інших греко-католиків. Варто відмітити, що росіян, крім Аляски, в той час в Америці взагалі не було, а ігумен Ю. Чудновський писав о. Товтові, що «Русских же, з Росії, ви тут зустрінете мало, і то непобажані особи»[56]). В Міннеаполісі о. Товт остався до 1893 р. і виїхав до Вілкес-Беррі, в околиці якого жило в той час велике число греко-католиків з Галичини й Закарпаття. Тут він бував кілька разів раніше. Цим разом, однак, він приїхав на покликання деяких парохіян греко-католицької Марійської церкви, в якій, по відході о. Миколи Стецовича, не було через пів року священика. І одиниці, що покликали о. Товта до Вілкес-Беррі (Михайло Євчак, брати Іван і Андрій Пивоварники та ще декількох), і подавляюча більшість парохіян місцевої церкви не знали про його перехід на православ'я. Довідалися про це щойно тоді, коли він почав агітацію за православ'ям у їхній церкві та намагався підпорядкувати всі церковні посілості російському епископові, тоді Миколаєві Зьорову, який прибув до Вілкес—Беррі 29 червня 1893 р., щоб довершити управославлення місцевих греко-католиків. Це все довело до довголітнього судового процесу (1894-99), в якому взяли участь два судді та шістьох адвокатів і який коштував багато більше чим вартість згаданих посілостей. О. Михайло Балог і 83 парохіян оскаржували о. Товта й 17 парохіян, які стали по його стороні й були

готові віддати все церковне майно під заряд російського епископа Миколая.[57]) В суботу, 22 липня 1899 р. суддя Дангем вирішив справу в користь греко-католиків. О. Товтові було заборонено проповідувати й у якийбудь інший спосіб сповняти функції душпастиря Марійської церкви. Він мав опустити парохію й заперестати вмішуватися у справи церкви, хіба що його покличуть на священичий пост до греко-католицької церкви. О. Товт та інші оскаржені парохіяни мусіли заплатити всі кошти процесу.[58]) Цікаво, що кілька місяців по закінченні процесу в помешканні о. Корнила Іляшевича, пароха Марійської церкви у Вілкес-Беррі, почалися вогні, дев'ять за чотири дні. І хоч поліція ніколи не найшла винуватців, вона здогадувалася, що це зробили послідовники о. Товта.[59]) (Варто відзначити, що в час заколотів у наших церквах, спричинених аґітацією російської православної місії, наші церкви були часто об'єктами підпалів).

У час, коли затяжний процес проти о. Товта займав окружний суд у Вілкес-Беррі, він продовжував свою місійну працю серед греко-католиків, що, як відомо, закінчилося масовим переходом їх під заряд російського епископа. Це, безумовно, мало чималий вплив на послаблення дальшого розвитку греко-католицької церкви, а деякі її чільні священики прийняли православ'я, хоч і не на довго, серед них оо. Г. Грушка, Є Волкай, М. Балог, А. Дзубай, Т. Обушкевич та інші. В останньому десятиліттю минулого століття приїздили, щоправда, нові священики з Закарпаття й Галичини, однак поле їхнього діяння було вже сильно надщерблене російською православною аґітацією, як також і браком єдиномислія серед самих греко-католицьких духовників. Серед галичан не бракувало москвофільських почувань, то саме можна сказати й про закарпатських новоприбулих священиків, з тим, що між ними було також дуже сильно закорінене мадярофільство, що показалося в праці згадуваного вже вище «Соєдиненія.» Якраз це мадярофільство привело до відкремлення свідомих українських священиків від цього «Соєдиненія» та до створення 1894 р. «Руського (тепер Українського) Народного Союзу.» Георгій Сабов, один з провідних членів «Соєдиненія» писав про це ось як: «І так Українці (тоді вони ще називали себе «русинами», свою нову організацію «Руський Народній Союз») оставили «Соєдиненіє» і наше життя з українцями в Америці було недовге, бо всього лиш один рік. З тих пір ті два братні народи живуть якби розведені тут у ЗСА. Твердження Українців, обвинувачуючи наше духовенство в мадярофільстві (тут автор має на думці статтю о. Нестора Дмитрова в Календарі Укр. Нар. Союзу за 1914 р., стор. 86), не зовсім основане на правді. Можна бо припустити, шо це обвинувачення було частинню не без основ та що декотрі наші духовники дійсно грали мадярофільську політику. Но далеко не ВСІ».[60])

Цікаво, що до новопосталого «Руського Народного Союзу» приступили деякі з тих, що рік тому прийняли російське православ'я й на першій конвенції (30 травня 1894 р.) увійшли в склад його головного уряду, серед них: Михайло Євчак (заступник предсідника), сам о. Товт (Контрольна Комісія) та Андрій Пивоварник (головний радний), усі з Вілкес-Беррі. Очевидно, вони, а особливо о. Товт, не вступили до Союзу, щоб щиро працювати в ньому, а радше, щоб зробити з нього плятформу для пропагування православ'я. Однак, вже 18 травня 1894 р. «Свобода» помістила на першій сторінці «Заявленіє», в якому о. Товт просив подати до загального відома, що «він не може бути членом Надзирательної Комісії 'Союза' з причини багатьох занять.»[61]) Вкоротці він виступив з «Союзу» разом зі своїм братством, а на другій конвенції «Союзу» в Олифанті (30 травня 1895 р.) не було вже також ніодного закарпатського священика.

90-ті роки минулого століття, хоч і які бурхливі, не припинили зовсім росту греко-католицької церкви. В них постали такі церкви: св. Івана Хрестителя в Піттсбургу (1891), св. Петра й Павла в Мавнт Кармел (1891), св. Івана в Гейзелтон (1892), дальше церкви в Мекаду (1891), Філадельфії (1893), Реймі (1893), Алден Стейшен (1895), Ґлен Лаєн (1894), в Плимут (1898) та в ще кількох місцевостях.

ПРИМІТКИ

1. Принагідні інформації про діяльність о. Волянського знаходимо в таких публікаціях: М. Павлик. «Русини в Америці.» **Товаришь** (Львів), 14 червня 1888 р.; К. Андрухович. З життя Русинів в Америці. Коломия, 1904; І. Волянський. «З давніх літ.» **Свобода**, Ч. 36, 5 вересня 1912, стор. 4; Юліян Бачинський. Українська іміграція в З'єдинених Державах Америки. Львів, 1914; Пропам'ятна Книга Українського Народнього Союзу, видана з нагоди сороклітнього ювилею УНС. Джерзі Сити, 1936 (Відтепер ця публікація буде подана як «Пропам'ятна книга УНС-у); Ісидор Сохоцький. «Українська Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в ЗДА.» **Українська Католицька Митрополія в Злучених Державах Америки.** Філядельфія, 1959, стор. 199-248; Bohdan Procko. "The Establishment of the Ruthenian Church in the United States, 1884-1907." **Pennsylvania History**, vol. 41 pg. 2 (April 1975), pp. 137-154. Цінні дані містять також католицька Енциклопедія та поодинокі календарі УНС-у, «Провидіння», Укр. Робітничого Союзу та ін.

2. Окремі статті про о: Волянського виготовили: Юліян Рабій. «Отець Іван Волянський.» **Теребовельська Земля; історично-мемуарний збірник.** Ню Йорк, 1968, стор. 499-501, та Олександер Лужницький. «У 50-ліття смерти о. І. Волянського.» **Америка** (Філядельфія), 1 серпня 1976, стор. 2-3.

3. Теребовельська Земля..., стор. 499-501 та Олександер Лужницький. «У 50-ліття смерти о. І. Волянського.» **Америка**, 1 серпня 1976, стор. 2-3.

4. Ісидор Сохоцький. «Українська католицька Церква ввізантійсько-слов'янського обряду» в **Українська Католицька Митрополія з Злучених Державах Америки**, стор. 200.

5. Там же, стор. 200-201.

6. К. «Історія першой руской церкви вь Ценандоа, Па.» Першій Руско-Американській

Календарь. Впорядивь Несторь Дмитровь. Мавнт Кармел, Па., 1897, стор. 135. (Відтепер: Першій Руско-Американській Календарь).

7. Пропам'ятна Книга УНС-у, стор. 273.

8. Там же.

9. К. «Исторія першои рускои церкви вь Шенандоа, Па.» **Першій Руско-Американській Календарь,** стор. 135.

10. Теребовельська Земля, стор. 395.

11. К. «Исторія першой руской церкви вь Шенандоа, Па.» **Першій Руско-Американській Американській Календарь,** стор. 136.

12. Першою дитиною, охрещеною о. Волянським у каплиці в Шенандоа була Марія Марусин, дочка Михайла і Анни. Акт хрещення відбувся 25 грудня, 1884 р. Перший шлюб відбувся 5 січня 1885 р. між Михайлом Прінгелем (син Івана й Марії) і Марією Іванко (дочка Симеона й Доротеї) з Шароша, Мадярщина. 25 січня 1885 р. відбувся у Шенандоа перший похорон Марії Федорчак, дочка Олександра й Марії федорчак з села Ріпки біля Сяніка. (див. Bohdan Procko. "The Establishment of the Ruthenian Church in the United States, 1884-1907." **Pennsylvania History,** vol. 42, no. 2(April 1975) p. 141).

13. див. Пропам'ятна Книга УНС-у, стор. 383.

14. Володимир Сіменович. «З мого життя.» **Календар Українського Народного Союза на рік звичайний 1931,** стор. 70.

15. Luzerne County Courthouse (Wilkes-Barre, Pa.) **Deed Book,** vol. 267. p. 47 (Відтепер: LCC. Deed Book, Vol...)

16. "Kingston Church Dedicated." **The Wilkes-Barre Daily News-Dealer,** Monday, Oct. 31, 1887, p. 4. Також "The Greek Polish Church in Chestnut St. dedicated." **Wilkes-Barre Record,** Tuesday morning, Nov. 1,1887, p. 4.

17. "Found dead in bed; a young priest's sudden taking off." **The Evening Leader** (Wilkes-Barre, Pa.), Friday, Nov. 4, 1887, p. 1. Також **Wilkes-Barre Record,** Sturday morning, Nov. 5, 1887, p. 4.

18. LCC. Deed Book, vol. 273, p. 576-577.

19. Після о. К. Андруховича церкву Покрова ПДМ в Кінгстоні обслуговували оо: Іван Запотоцький (1889-1891), Володимир Молчани (1891-1902), Акакій Камінський (1902-1908) ітд. Правні документи до історії церкви а Кінгстоні зберігаються в LCC. **Deed Books,** vol. 308, p. 193; vol. 340, p. 129; **Charter Book,** vol. 3, pp. 2545-255.

20. В початках до цієї церкви приїздив о. Волянський. Відтак у ній душпастирювали оо.: Олександер Дзубай (1889-1891), Микола Стецович (1891-1892), Олексій Товт (1893-1894), Михайло Балог (1894, 6 місяців), Акакій Камінський (1894-1896), Микола Шерегелли (1896, 3 місяці), Корнило Ілящевич (1896-1901) ітд.

21. "Greek-Catholic Church, the one of which Father Illyasavitis is pastor dedicated-parade of societies." **The Record of the Time** (Wilkes-Barre, Pa.), Friday, Sept. 7, 1900, p. 3.

22. **Souvenir Dook; Blessing of the Renovated Church of SS. Cyril & Methodius in Olyphant, Pa.** Thanksgiving Day, November 27, 1952, p. (6-7).

23. «Церковь руська вь Олифанті.» **Першій Руско-Американській Календарь,** стор. 146. Після о. Волянського церкву в Олифанті обслуговували оо. Гавриїл Вислоцький, Теофан Обушкевич, Іван Ардан, Микола Струтинський, Іван Венигородський, Володимир Стек та ін.

24. Дані взято з листа о. Леонардя М. Голлика, теперішнього пароха Марійської церкви у Фріленді. Давніщий парох цієї церкви, о. Жигмонт Брінський, припускає, що церкву у Фріленді почато будувати 1889 р. (див. A History of Wilkes-Barre and Wyoming Valley, vol. 6, (1930), pp. 735-736). О. Гавриїл Гулович працював у Фріленді в 1890-1898 р. По ньому там душпастирювали оо: Гавриїл Мартяк (1898-1904), Ірен Яніцки (1904-1906), Микола Молчани (1906-1908), Вартоломей Туткович (1908-1913), Михайло Андрейкович (1913-1917), ще раз Ірен Яніцки (1917-1918), Жигмонт Брінський (від 1918-?) ітд. Правні документи до історії церкви у Фріленді можна знайти в LCC. **Deed Books,** vol. 342, pp. 190-192; v. 415; vol. 516, pp. 301-302; vol. 516, pp. 338-339; vol 541, pp. 137-138; vol. 551, pp. 144-145. **Charter Books,** vol. 2, p. 540; vol. 4, pp. 485-487; vol. 8, pp. 477-479.

25. LCC. **Deed Book,** vol. 305, pp. 468-469; vol. 304, p. 504.

26. Schuykill County Courthouse (Pottsville, Pa.) **Deed Book,** vol. 21 p. 439.

27. A History of Wilkes-Barre and Wyoming Valley, vol. 6 (1930), p. 735. Після о. Є. Волкая пароxи Марійської церкви у Гейзелтоні мінялися дуже часто. Найдовше працював там о. Іван Щабо, 26-тий священик в сороклітній історії парохії.

28. LCC. **Deed Book,** vol. 307, p. 257.

29. LCC. **Deed Book,** vol. 318, pp. 189-191. Інші правні документи до історії Марійської церкви у Гейзелтоні можна знайти в **Charter Book,** vol. 3, pp. 139-140; **Mortgage Books,** vol. 140, p. 22-24; vol. 144, pp. 15-16; **Deed Books,** vol. 304; p. 504; vol. 305, pp. 468-469; vol. 337, pp. 326-328; vol. 354, pp. 410-415.

30. «Руско-католицька церковь вь Шамокині, Па.» **Першій Руско-Американскій Календарь,** стор. 140-141.

31. див. **Першій Руско-Американскій Календарь,** стор. 153.

32. Там же.

33. Там же, стор. 154-155.

34. «Примерное и мужественное выступление отця Алексія Товта на защиту православныіхь и русско-народныіхь идеаловь.» **Русско-Американскій Православный Календарь на 1937 г.,** стор. 141-143.

35. Там же.

36. Більше про Братство св. Володимира в Мекаду див. **Пропам'ятна книга УНС-у,** стор. 267-269.

37. Там же, стор. 41.

38. Володимир Сіменович. «З мого життя.» **Календар Укр. Нар. Союза на рік звичайний 1931,** стор. 71.

39. К. «Исторія першои рускои церкви в Шенандоа, Па.» **Першій Руско-Американскій Календарь,** стор. 137.

40. Володимир Сіменович. «З мого життя»..., стор. 71.

41. Антін Петровський. «Мої перші роки в Америці.» **Календар Укр. Робітничого Союза на рік 1939,** стор. 88.

42. Пропам'ятна Книга УНС-у, стор. 36.

43. Антін Петровський. «Мої перші роки в Америці», стор. 83.

44. "Knights of Labor"—організація кравці, заснована Урією Сміттом Стівенсом 1869 р. у Філядельфії. В перших роках була секретною організацією, і щойно від 1884 р. стала робітничою юнією. Становище Католицької Церкви до робітничого питання було в той час неясне, а діяльність «Кнайтс оф Лейбор» Апостольський Престіл осуджував, а в Канаді заборонив її окремим папським декретом. Цю заборону скасовано 1886 р. завдяки кардиналові Гіббонсові з Балтимор.

45. Vasyl Halych. Ukrainians in the United States. Chicago, 1937, p. 131.

46. John E. Bodnar, ed. The Ethnic Experience in Pennsylvania. Lewisburg, 1973, p. 221.

47. Victor J. Pospishil. "Compulsory Celibacy for the Eastern Catholics in the Americas." **Diakonia,** vol. 11, no. 2 (1976), p. 136.

48. Там же, стор. 137.

49. Luzerne Conty Courthouse. Power of Attorney, vol. 7, p. 425.

50. К. «Исторія першои рускои церкви вь Шенандоа, Па.» **Першій Руско-Американскій Календарь,** стор. 138.

51. Антін Петровський. «Мої перші роки в Америці», стор. 88.

52. К. «Исторія першои рускои церкви вь Шенандоа, Па.» **Першій Руско-Американскій Календарь,** стор. 138-139.
53. Там же, стор. 139.
54. "Greek-Catholic Conference." **Wilkes-Barre Record,** Thursday morning, Oct. 30, 1890, p. 8.
55. «Решеніє о. Товта бьіть православньімь.» **Русско-Американскій Православньій Календарь на 1937 г.,** стор. 145.
56. «Поддержка добраго намеренія о. Товта о переходе вь православіє.» **Русско-Американскій Православньій Календарь иа 1937 г.,** стор. 148.
57. Luzerne Connty Courthouse. **Equity Docket,** vol. 4, p. 5.
58. "Greek Church Case." **The Wilkes-Barre Record,** Monday, July 24, 1899, p. 5.
59. "Nine fires in four days in a priest's house." **The Wilkes-Barre Record,** Thursday, Feb. 8, 1900, p. 5.
60. Див. його "Vospominanije." **1974 yearbook of the Greek Catholic Union of the USA,** pp. 85-86.
61. Нестор Дмитрів. «Короткий начерк історії розвою» «Руського Народного Союза.» **Календар Рус. Нар. Союза на рік 1914,** стор. 84.